

Як оцінити політичні та військові звитяги гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного (1616–1622) – «грози московитів» і патрона української церкви?

400

років тому, у квітні 1622 року, у Києві від отриманих поранень після переможної військової кампанії під Хотиним відійшов у засвіти славетний гетьман Війська Запорозького Петро Конашевич-Сагайдачний. У пантеоні героїв української історії він добре знаний і як вправний воєначальник, і як патрон українського православ'я та освіти. Його сучасники не сумнівалися в тому, що «безсмертна слава гетьмана в забутті не постане, допоки Дністер із Дніпром многорибні плинуть». Саме так висловилися студенти патронованої гетьманом київської братської школи, які під керівництвом ректора Касіяна Саковича підготували до друку жалобний панегірик «Вірші на жалісний погреб гетьмана Петра Сагайдачного». У вступній передмові київського ректора зазначено, що метою панегірика є розповідь про гетьмана, «щоб його воєнні подвиги всі знали, і щоб народи те ім'я завжди шанували». Поза тим, за представленням у творі особи очільника Війська Запорозького стоять спроби створити перший збірний образ добропорядного українського рицаря. Поговоримо про ці чесноти, що їх чотириста років тому вбачали в діяннях славетного гетьмана.

Відомий полководець народився близько 1582 р. в родині православного шляхтича Конона із Самбора. Протягом 1592–1598 рр. він навчався в Острозькій академії, фактично єдиному (разом із Львівською братською школою) на той час закладі вищої освіти в Україні, де завдяки фінансовій підтримці українського магната, князя Василя-Костянтина Острозького викладали вчені і богослови з України та Балкан (вони ж підготували низку важливих друків, зокрема видання Острозької Біблії). Саме тут сформувалися його бачення українського православ'я як незалежної православної митрополії з центром у Києві, а також розуміння значущості шкільництва для своїх сучасників.

Вважається, що близько 1600 р. шляхтич Петро Кононович зробив свій вибір на користь рицарської справи і приєднався до Війська Запорозького. За вправність у стрільбі із сагайдака він отримав прізвисько «Сагайдачний». Свій вишкіл він удосконалював у майже постійних військових кампаніях, котрі король Сигізмунд III Ваза проводив у Молдавії, Валахії та на Балтиці. У документах 1615 р. Сагайдачний уже згаданий у ранзі козацького полковника (очевидно, ним він став раніше, але точний час неможливо з'ясувати через брак документів). А вже у червні 1616 р. його обрано гетьманом, яким, з короткими перервами, залишався до кінця свого життя.

Хист нового гетьмана як воєначальника першою відчула найпотужніша на той час Османська імперія, в межі якої козацька флотилія вторглася влітку 1616 р., нанісши удар по добре укріпленій фортеці Кафі (нині – Феодосія)

в Криму. Численні морські виправи Сагайдачного проти османського султана та його васалів стали топ-темою тогочасної дипломатії. І ба більше, саме морські походи запорожців спровокували одну з найбільших військових баталій у тогочасній Європі – Хотинську війну 1621 р. Влітку того року молодий та енергійний султан Осман II (1618–1622) з більш як 100-тисячним військом рушив «покарати польського короля через козацькі походи». Обидві сторони зустрілися під Хотинською фортецею. Коронна армія Речі Посполитої втричі поступалася османській. Справу фактично вирішили козаки. Під фортецею вояки Петра Конашевича-Сагайдачного успішно відбили майже два десятки атак на свій табір (ліве крило оборони), здійснили кілька успішних нічних рейдів, а 4 вересня навіть вдерлися до табору супротивника. Султан мусив уже наступного місяця укласти з королівськими комісарами перемир'я і відступити назад.

За словами Євтихія Самуїловича, одного з авторів згаданого київського панегірика 1622 р., тверду руку гетьмана-полководця «і північний край довго буде також пам'ятати, бо довге рицарство його далось там знати». Саме такими словами київська вчена еліта відзначила гучні перемоги козаків над московитами. За три роки до Хотинської баталії, у червні 1618 р. 20 тис. козаків на чолі із Сагайдачним із 17 гарматами невеликого калібру рушили на Путивль із Києва. Московські воєводи, що перед тим поставили у скрутне становище армію на чолі з королевичем Владиславом, не змогли організувати належного опору Війську Запорозькому, і чимало укріплених міст на шляху з Путивля до Москви стали його здобиччю. У жовтні козаки вже штурмували околиці північної столиці і, за легендою, один із визначних московських воєначальників Василій Бутурлін відчув на своїй потилиці важкість булави гетьмана Сагайдачного. Завдяки діям козаків московити підписали невігідне для себе Деулінське перемир'я, за яким мусили повернути Польсько-Литовській державі Новгород-Сіверську та Смоленську землі, загарбані століттям до того після підступного нападу на Велике князівство Литовське.

Справою життя гетьмана Сагайдачного стало відновлення православної митрополії. Після наполягань гетьмана восени 1620 р. у Києві єрусалимський патріарх Феофан наважився поставити київським митрополитом Йова Борецького, а з ним і кількох єпископів. Після цього гетьман відправив не одне посольство до короля з проханням визнати відновлену церковну ієрархію, зважаючи на численні військові послуги Речі Посполитій. І хоч цього не сталося, але козацький патронат у 1620-х рр. став гарантом безпеки для православних владик. А сам акт поставлення Йова Борецького митрополитом став передвісником офіційного відновлення польським королем Владиславом IV (1633–1648) Православної Церкви в 1633 р. на чолі із митрополитом Петром Могилою (1633–1647). Нагадаємо, монарх, який відновив у правах православному церковну ієрархію у Києві, завдячував Сагайдачному порятунком під Москвою та під Хотинном.

Сучасники були вдячні Сагайдачному за освітні фундації. Щойно ставши гетьманом, він у 1616 р. «з усім Військом Запорозьким» вступив до лав київського братства і школи. Ця інвестиція гетьмана стала справою на всі наступні століття. Адже київська братська школа є провісником знаменитої Києво-Могилянської академії. Про заслуги Сагайдачного, зокрема, нагадує срібний

з позолотою хрест (тепер зберігається в найбільшому історичному музеї України), який гетьман «на упокій душі» передав Братському монастиреві, де й був похований.

Повернемось до згаданого на початку кийвського панегірика 1622 р., який і досі задає спосіб вшанування славного гетьмана. В одному із віршів цього друку підсумовано чесноти, що їх гетьман чи будь-який рицар повинен «являти світу»:

Божу боязнь найперше хай в серці тримає,
Ще й тверезість і чулість, статечність плекає...
А гвалтівників завше хай буде суворо карати.
У науці воєнній теж буде учений,
Голод знести уміє і холод студений...

Завдяки цьому, як підсумовано у творі, «тоді війську звитязство не буде важкеє, коли звикне убозтво тримати такеє».

Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний нині для всіх українців є втіленням образу достойного рицаря і мудрого політичного діяча. З притаманними йому чеснотами мужності, стійкості й справедливості наші ЗСУ впевнено переможуть армаду північного варвара, в лавах якого не випадає знайти жодну із обговорених вище шляхетних чеснот українського гетьмана.

Ярослав ЗАТИЛЮК